

MAHALLIY BUDJETDA SHAFFOFLIK VA OCHIQLIKNI TA'MINLASH MEXANIZMLARI

Ilmiy rahbar: To'xtabaev Abdurashid Tursunovich

Andijon davlat texnika instituti

"Menejment" kafedrası i.f.n., professor,

Ibragimov Omadjon Oybek o'g'li

Andijon davlat texnika instituti

"Moliya va moliyaviy texnologiyalar"

yo'nalishi 4-kurs talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada mahalliy budjetda shaffoflik va ochiqlikni ta'minlash mexanizmlari, ularning amaliy ahamiyati hamda moliyaviy boshqaruv tizimidagi roli tahlil qilingan. Mahalliy budjet jarayonida jamoatchilik nazoratini kuchaytirish, budjet mablag'larining shakllanishi va sarflanishi bo'yicha ochiq ma'lumotlar bazasini rivojlantirish masalalari yoritilgan. Maqolada raqamli texnologiyalar va elektron platformalarning budjet shaffofligini ta'minlashdagi o'rni ham ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: shaffoflik, ochiqlik, jamoatchilik nazorati, budjet jarayoni, raqamlashtirish, moliyaviy boshqaruv, korrupsiya.

Kirish. Mahalliy budjetda shaffoflik va ochiqlikni ta'minlash bugungi kunda davlat moliyasini boshqarish tizimining eng muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida budjet mablag'larining shakllanishi va sarflanishi ustidan jamoatchilik nazoratini kuchaytirish, korrupsiya xavfini kamaytirish hamda resurslardan samarali foydalanish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, mahalliy budjet shaffofligini ta'minlash mexanizmlari nafaqat iqtisodiy, balki institutsional rivojlanish omili sifatida ham qaraladi.

O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda budjet tizimini isloh qilish jarayonida ochiqlik va shaffoflikni oshirishga qaratilgan bir qator muhim chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Xususan, budjet jarayonlarini raqamlashtirish, fuqarolarning budjet mablag'larini taqsimlashda ishtirokini kengaytirish va ochiq ma'lumotlar platformalarini yaratish ushbu islohotlarning asosiy yo'nalishlaridan biridir.

Mahalliy budjet shaffofligini ta'minlashning eng muhim mexanizmlaridan biri - ochiq budjet tizimidir [1]. Open Budget platformasi orqali fuqarolar mahalliy budjet mablag'larining qanday shakllanayotgani va qayerga yo'naltirilayotganini kuzatish imkoniga ega. Ushbu tizim jamoatchilik nazoratini kuchaytirib, budjet mablag'larining maqsadli va samarali ishlatilishini ta'minlashga xizmat qiladi.

Shaffoflikni ta'minlashning ikkinchi muhim mexanizmi - budget ma'lumotlarining ochiq e'lon qilinishi hisoblanadi [2]. Budget daromadlari, xarajatlari va ularning tarkibi bo'yicha statistik ma'lumotlarning muntazam ravishda e'lon qilinishi fuqarolarga davlat moliyasi haqida to'liq tasavvur beradi. Bu esa iqtisodiy qarorlar qabul qilishda ishonch darajasini oshiradi. Shuningdek, mahalliy budget jarayonida jamoatchilik ishtirokini kengaytirish ham muhim ahamiyatga ega. Fuqarolarning loyihalarni tanlash va moliyalashtirish jarayonida ishtirok etishi budget mablag'larining real ehtiyojlarga yo'naltirilishini ta'minlaydi. Bu amaliyot "participatory budgeting" deb atalib, xalqaro tajribada keng qo'llaniladi va samaradorligi yuqori baholanadi.

Mahalliy budget shaffofligining yana bir muhim jihati - raqamli boshqaruv tizimlarining joriy etilishidir [3]. Elektron hisobot tizimlari, soliq ma'lumotlar bazalari va avtomatlashtirilgan moliyaviy monitoring platformalari budget jarayonlarini tezkor va aniq boshqarish imkonini beradi. Bu esa inson omilini kamaytirib, korrupsion xavflarni sezilarli darajada qisqartiradi.

O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan olib borilayotgan islohotlar ham aynan budget jarayonlarini ochiq lashtirish va samaradorligini oshirishga qaratilgan. Moliya vazirligi tomonidan joriy etilgan elektron budget tizimi orqali xarajatlar rejalashtirishdan tortib, ijroga qadar bo'lgan jarayonlar raqamli shaklda kuzatilmoqda. Bu esa moliyaviy intizomni mustahkamlashga xizmat qiladi. Amaliy jihatdan shaffoflikning oshishi bir qator ijobiy natijalarga olib keladi. Birinchidan, budget mablag'laridan foydalanish samaradorligi oshadi. Ikkinchidan, davlat organlariga bo'lgan ishonch mustahkamlanadi. Uchinchidan, korrupsiya va moliyaviy suiiste'molliklar darajasi kamayadi. To'rtinchidan, iqtisodiy qarorlar qabul qilishda fuqarolarning ishtiroki kengayadi. Shuningdek, xalqaro tashkilotlar tomonidan olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, budget shaffofligi yuqori bo'lgan davlatlarda iqtisodiy o'sish barqarorroq bo'ladi va investitsion muhit yaxshilanadi. Bu esa bevosita mahalliy budget daromadlarining o'sishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Biroq amaliyotda ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, barcha hududlarda raqamli savodxonlik darajasining bir xil emasligi, ochiq ma'lumotlardan foydalanish ko'nikmalarining yetarli darajada rivojlanmaganligi va ayrim ma'lumotlarning murakkab formatda taqdim etilishi fuqarolarning to'liq ishtirokiga to'sqinlik qilishi mumkin. Shu sababli shaffoflik mexanizmlarini takomillashtirish doimiy jarayon bo'lishi lozim.

Budget jarayonlari davlat moliyasining eng muhim bosqichi bo'lib, unda daromadlarni shakllantirish, xarajatlarni rejalashtirish va ularni ijro etish jarayonlari amalga oshiriladi [3]. Ushbu jarayonlarda shaffoflik yetarli darajada ta'minlanmasa, korrupsion xavflar ortishi va moliyaviy resurslarning samarasiz taqsimlanishi kuzatiladi. Shu sababli budget jarayonlarida korrupsiyani kamaytirish va fuqarolar

ishtirokini kengaytirish zamonaviy davlat boshqaruvining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

So'nggi yillarda O'zbekistonda davlat moliyasini boshqarish tizimini modernizatsiya qilishga qaratilgan keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Ushbu islohotlarning asosiy maqsadi budget jarayonlarini ochiq, hisobdor va raqamli tizimga o'tkazish orqali korrupsion xavflarni minimallashtirishdir. Raqamli texnologiyalar joriy etilishi natijasida inson omili kamayib, qaror qabul qilish jarayonlari avtomatlashtirilmoqda.

Korrupsion xavflarni kamaytirishning birinchi muhim yo'nalishi - budget jarayonlarini to'liq raqamlashtirishdir. Elektron tender tizimlari, onlayn xarid platformalari va avtomatlashtirilgan moliyaviy nazorat tizimlari orqali mablag'larning harakati real vaqt rejimida kuzatiladi. Bu esa yashirin kelishuvlar va subyektiv qarorlar qabul qilinish ehtimolini sezilarli darajada kamaytiradi.

Ikkinchi muhim yo'nalish - ochiq ma'lumotlar siyosatini kengaytirishdir. Budget daromadlari va xarajatlari haqida to'liq ma'lumotlarning jamoatchilikka ochiq taqdim etilishi fuqarolarga davlat moliyasini nazorat qilish imkonini beradi. Bu jarayonda Open Budget platformasi muhim rol o'ynaydi. Ushbu tizim orqali fuqarolar mahalliy loyihalarni tanlash, moliyalashtirish jarayonini kuzatish va natijalarni baholash imkoniga ega bo'ladi.

Uchinchi yo'nalish - budget jarayonlarida institutsional nazoratni kuchaytirishdir. Hisob palatasi, moliya organlari va ichki audit tizimlari o'zaro hamkorlikda ishlashi natijasida moliyaviy oqimlar ustidan qat'iy nazorat o'rnatiladi. Bu esa budget mablag'larining maqsadsiz sarflanishini kamaytiradi.

Fuqarolarning qaror qabul qilish jarayonidagi ishtirokini kengaytirish ham korrupsiyani kamaytirishning samarali vositalaridan biridir. "Participatory budgeting" ya'ni ishtirokchi budgetlash tizimi orqali fuqarolar mahalliy loyihalar bo'yicha ovoz berish va ularni tanlash jarayonida bevosita ishtirok etadi. Bu esa budget mablag'larining real ehtiyojlarga yo'naltirilishini ta'minlaydi.

O'zbekiston sharoitida fuqarolarning budget jarayonlariga jalb qilinishi asta-sekin kengayib bormoqda. Elektron platformalar orqali aholi infratuzilma, yo'l ta'miri, ichimlik suvi ta'minoti kabi yo'nalishlarda o'z takliflarini bildirmoqda. Bu jarayon fuqarolarning davlat boshqaruvidagi ishonchini oshiradi va korrupsion risklarni kamaytiradi.

O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi tomonidan amalga oshirilayotgan islohotlar ham aynan budget shaffofligini oshirish va fuqarolar ishtirokini kengaytirishga qaratilgan. Elektron budget tizimi orqali xarajatlar rejalashtirishdan tortib ijroga qadar bo'lgan barcha bosqichlar raqamli ko'rinishda yuritilmoqda. Bu esa qaror qabul qilish jarayonini ancha shaffof qiladi.

Korrupsion xavflarni kamaytirishda yana bir muhim omil - kadrlar malakasini oshirish va etik standartlarni joriy etishdir. Davlat xizmatchilarining professional bilimlari va halollik tamoyillariga rioya qilishi budjet mablag'larining samarali ishlatilishiga bevosita ta'sir qiladi. Shuningdek, xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, budjet shaffofligi yuqori bo'lgan davlatlarda iqtisodiy barqarorlik va investitsion jozibadorlik ham yuqori bo'ladi. Bu esa o'z navbatida korrupsiya darajasini kamaytiradi va iqtisodiy o'sishni tezlashtiradi. Biroq mavjud tizimda ayrim muammolar ham saqlanib qolmoqda. Jumladan, raqamli savodxonlikning hududlar bo'yicha notekisligi, fuqarolarning budjet jarayonlariga to'liq jalb etilmasligi va ma'lumotlarning murakkabligi ishtirok darajasini cheklashi mumkin. Shu sababli ushbu yo'nalishda qo'shimcha soddalashtirish va targ'ibot ishlari zarur.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, budjet jarayonlarida korrupsion xavflarni kamaytirish va fuqarolarning qaror qabul qilish jarayonidagi ishtirokini kengaytirish uchun kompleks yondashuv talab etiladi. Raqamlashtirish, ochiq ma'lumotlar siyosati, institutsional nazorat va fuqarolik ishtirokini kengaytirish ushbu jarayonning asosiy yo'nalishlaridir. Ushbu mexanizmlar samarali ishlaganda budjet tizimi yanada shaffof, adolatli va samarali bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Malikov T.S., Olimjonov O.O. Moliya. Darslik / Toshkent Moliya instituti. – Toshkent: 2019. – 969 bet.
2. Malikov T.S., Haydarov N.H. Moliya: umumdavlat moliyasi. / O'quv qo'llanma. - Toshkent: "Iqtisod-moliya", 2009. – 556 b.
3. Malikov T.S., Haydarov N.H. Byudjet daromadlari va xarajatlari. / O'quv qo'llanma. – Toshkent: "Iqtisod-moliya", 2007. – 244 b.